

FILLÉRTÁR

mindennemű közhasznú ismeretek terjesztésére.

51.)

Kijön minden szombatoln.

(Február 14-kén, 1835.)

A' váczzi templom.

Thuróczi és Bonfinius történetíróink azt beszélik, hogy Geysa fejedelem idejében, azon helyen, hol most Vác fekszik, Nagyszál és Vértés hegyek közt iszonyu terjedékű erdőség vala, mellyben egy Vát vagy Vácx nevű remete lakott, 's az utóbb oda épült város is arról neveztetett. Azonban már Geysa előtt város vala itt, melly még római gyarmat által építhetett, mit a' kiásott felirások kövek eléggé bizonyítanak, 's az említett íróknak csak annyi hihető, hogy Geysa az erdőt irtatta, a' várost nagyobbította, 's talán előbbi nevét a' remetejével cserélte fel.

Sz. László 's vak Béla alatt, minthogy ezen királyok gyakran meglátogatták Visegrádról, nem csak mulatság, hanem a' közdolgok' otáni folytatása végett is, szerfelett virágzó állapotra jutott e' város, és nevezetes diszben állott 1241-ig, midőn a' tatárok elpusztították, 's egész Mátyás' idejéig synló állapotra juttaták; de a' hatalmas király alatt ismét ragyogó fényt nyere. Zápolya' és Ferdinánd' háborgó szakában az elsőhöz hiven ragaszkodván, csak annak halála után érzé a' visszavonás' következéseit. Rógendorf kemény ostrom alá vevé, 's noha kevés-sel az előt Broderics püspök derekasan megerősíté, elfoglalta, 's ezen idő tájban 1540. hol ausztriai, hol magyar, hol török kézre kerülván, a' sok viszontagság nagyon megrongálá, nem különben utóbb a' vallási villongások alatt történt kézzől kézre jutása is. Ezen zavaros időkben a' háborúnak és egyenetlenségnek minden sanyarúságait keservesen sinlette e' város, úgy hogy hajdani köveiből alig maradt meg csak egy is a' másikon, 's épületei csaknem mind kunyhókká levének. Csak II Rákóczy Ferenczel szüntek meg boldogtalan évei, melly idő óta lassan emelkedék a' jótékony béke' szárnyai alatt.

Fő templomát, mellyről leginkább czélunk itt értekezni, Geysa király építteté, midőn Czinkotánál Salamont meggyőzte, hogy ezen győzedelemért tett fogadását betöltse, 1074. és Sz. Máriának szentelte. Egyszer'smind püspöki lakot 's erős várat ragasztott hozzá, királyi hajlékkal maga és utói' számára. Noha mind ezen épületeket nagy költséggel téteté Geysa, az utóbbi királyok még inkább tágiták és ékesíték, de mind ezek elenyésztek a' tatár barbarismus alatt a' várossal együtt, mig Batory István olasz izléssel újra építteté, 's különösen a' várat diszes karba helyezteté. Brodericsnek is nagy gondja vala mind a' várra, mind a' püspöki lakra. De ezen másodszeri épületek is hamuba döntettek a' törököktől, mint később a' több izben újra meg újra felemeltettek. Legujabb építői valának Balogh Miklós, Dvornikovich Mihály, Forgács Ferencz, főképen pedig Althann Károly és Migazzi Krisztóf püspökök, kiknek igyekezetét mai napig dicsőítik a' szép építmények. A' fő templom nem szenvedett épen ennyiszor pusztulást, mert a' törökök mecsenek fordítván, a' viharos időben is diszesíté Váczt; azonban Murthasanes' kegyetlensége ezt is irigyelvén 1626. egészen lerontotta, 's köveit a' várba hordatta; úgy hogy a' feljebb említett püspököknek ujonnan kellett építtetniök. Migazzi a' pompás basilika' építését bevégezvén 1772. Sz. Mária' és Sz. Mihály arkangyal' tiszteletére nagy pompával felszentelte, a' felszentelés' napjának, augusztus 23-ának, pénzt veretvén emlékezetére.

Ezen templomnak hossza 240, szélessége 102 láb. Alapja, mellynek letételével a' felfakadó vizek, források 's folyó földrétegek miatt két esztendőnél több telék el, 40 lábnyi mélységre van leásva, 's hat támasszal, mellyek közül mindeniknek vastagsága hat hat ölnyi, vagy megerősítve. A' templom alatt három részre osztott kripta van, egy rész a' püspökök',

más a' kánonokok', harmadik más papok' hűledé-
keinek befogadására. A' kripta' közepét azon
oltár foglalja el, melyen a' holtakért sz. Mise
tartatik. Ezen kriptából 28 lépeső vezet fel, 's
a' nézőnek egyenesen a' chorus ötlik szemébe,
melly 12 dóriai oszlopon nyugszik. Maga az
egyház 22 korinthiai támaszaival, egyszerű és
méltóságos alakjával első tekintetre meghatja a'
szemlélt. Ablakai hosszúságukban 30, széles-
ségükben 15 lábnyiak. Leginkább magára vonja
a' néző' szemét a' Sanctuarium, mely kő és vas-
korlással választatik el a' templom' hajójától.
Oltárai közt legnevezetesebb a' *fő*, a' *Sz. Nepo-
muké* és *Sz. Miklósé*. A' négy nagyobb támasz-
ban egymással szemközt látszanak Althann
Fridrik' és Károly', Forgács Pál', és Migazzi
Krisztóf' képei, szokott felirásokkal. A' tem-
plom' magassága 194 láb; mindenfelől szaba-
don állván, egész városan felül látszik emel-
kedni méltóságával; előtté a' piac, általellené-
ben a' püspöki lak, oldalt a' seminarium és pia-
risták' collegiuma környezi, 's külseje első
tekintetre leköti a' nézőt, mint képünkön szem-
lélhető. Ezen olasz izlésű templom' tervét *Cane-
vall* készítette volt.

Különböző miveletlen népek' megfogásai.

Nubia' lakosai nem kevésbé csudálkoztak
Bruce-én, midőn egy sebje vérzett, el nem hi-
hetvén azt, hogy olyan fejr embernek vére
legyen. Az udvari asszonyok' esupasz melyétől és
vállától megrémültek, vagy tátott szájjal bámulták
és szertelenül nevettek rajta. Legkülönösebbnek
tetszett előttök, hogy ez a' fejr olvasni és írni
tud: a' gyermekek pedig elszaladtak a' fejr
csudától.

Ali Benaum király' mór hölgyei *Ludamár*
országban meg nem győződhetek a' felől, hogy
Mungó Park ember, azért fogait és ujjait szám-
lálták meg.

Az *oronokói* vadaknak Amerikában oly
utálatos volt az európaiak' látása, hogy mind-
nyájan iszonyu orditással futottak az erdőbe.

A' *Pelewániak* egynek hitték az embert ru-
hájával, mikor legelsőben európaiat láttak. Az

ángoloknak nagy figyelemmel simogatták mel-
lényeiket, 's a' test' fejr színét festésnek tar-
tották. Mikor *Wilson* kapitány levette kalapját,
mindnyájan bámultak, 's midőn esizmáját is le-
huzta, ruháit pedig felgombolta, akkor kezdék
hinni, hogy mind az nincs hozzá növe, 's ta-
pogatas által akkor győződtek meg, hogy a'
valóságos ember a' felső takarékat alatt rejtezik.

Ha az európai ember különböző nemzetek-
nél, csudálatos szőrű és bőrrű teremtménynek
tekintetett is, meg nem tagadatott tőle, hogy
igen eszes lény. Igy nyilatkoztatá egy néger
kereskedő, midőn egy európai hajót 's annak el-
rendelését látta: *mi négernek csakugyan semmik
sem vagyunk!* Egy indianus azt kérdezte volt,
mi oka lehet ennyi kérdezősködéstöknek or-
szágunk felől, hát nem tudnak a' fejrök min-
dent a' világon? *Owaihi* sziget' lakosai egy
szerencsétlen félreértés miatt agyonvervén *Kook*
kapitányt, egész bizonyossággal azt hívék, hogy
mint egy isten ismét fel fog éledni, 's kérdék
egész ujságkiváncsisággal, eljövend e ujra hoz-
zájok? Ők *Ornónak* nevezék *Kookot*, mint
istenöket hívják. Az amerikaiak is felsőbb lények-
nek tartották a' spanyolokat, midőn azok Ame-
rika' felfedezésekor legelsőben kiszállottak, 's
áldozatot fogtak nyujtani nekik, ha csak hamar
meg nem ismerték volna embertelenségökről ezen
embereket. Tudva van, hogy a' lovagló embert
egy állatnak tartották lovával, de melly nekik
szörnyű rettenetesnek tetszett hat lábával és két
fejével, 's minthogy a' lovat zaboláját harap-
dálni látták, tökéletesen azt hitték, hogy ezen
állat érczet eszik, 's aranyat tettek elébe, hogy
haragját etetéssel nyomják el.

Sok miveletlen nemzetnél épen oly csudála-
tosok voltak az európaiaknak minden készit-
ményeik, mint ök magok. Főleg a' löfegyvert
nem magyarázhatták magoknak, mellytől ki-
mondhatatlanul félték. Az amerikaiak azt hit-
ték, épen ezen fegyver miatt kell az európaiat
isten gyanánt imádni, mert ezzel támaszt az
villámot és mennydörgést. *Amiroo* kaffernek
volt ugyan egy kis megfogása a' tüzi fegyver-
ről, de mikor *Vaillant* kétesövű puskából két
lövést tett, minden megfogása oda lett, mert
a' puskát oly eszköznek tartá ezentúl, mellyel
löhet az ember egymás után a' mennyiszerek akar. —
Az *Olahaitiek* minekutána a' madarat leesni

látták a' puskaesattanásra, annyira megfélemlettek attól, hogy seregestől szaladtak az erdőbe, ha egy puskát láttak. Utóbb ugyan lecsillapodott félelmök, de az álgyu még most is nagy tiszteletben van előttök.

Midőn az európaiak legelsőben kikötöttek a' tolvaj szigetekbe, és tüzet raktak, el nem gondolhatták a' lakosok mit akarnak azzal. Ők tehát elsőmpolyogtak 's nagy erővel ütögették a' tüzet, mivel azt hitték, az valami ismeretlen állat, 's így kell agyonütni.

Sourville fogott 1769. a' déli tenger' szigeteiben egy vad ifjat, valami 15 esztendőst; a' kétségbeesésig védelmezte magát, de a' nagyobb erőnek engedni kénytetvén, hajóra vitetett, hol magát haltnak szinlette. Végre megunta ezt, felnyitá szemeit, 's a' legénységet enni látván, ő is enni kért, és felettébb jó ízűen esett neki. Limába hozatván nem sokára megtanult egy kissé spanyolul és francziául. Eleinte leginkább csudálkozott a' házakon 's el nem hihette, hogy azok kemény tömegek, gyakran nekik ment és próbálta megrázni vagy ledönteni. Utóbb igen háládatos lett, hogy a' vadságból kiemeltetett.

A' neusüdvallisi lakosok legelsőben látván az órárt, eleven állatnak tartották, 's enni adtak, hogy éhen el ne vesszen, mivel azt vették észre, hogy az angolok elfelejtkeztek hizlalásáról.

Vaillant' üres palaczkjai nagy mulatságot okoztak a' *Kabiquoi*-knak Déláfrikában, mivel az átlátszóság 's keménység miatt merevedett viznek tartották.

Áfrikának belsejében utazván *Levaillant*, messzelátó csövet irányzott egy falunak. A' vadak közül egyik legmerészebbet bele nézeté, ki azonnal reszketni kezdett, mivel egy kunyhónál épen szeme előtt, két gyermeket látott játszani, szemét el nem fordithatta a' messzelátótól, hanem kezével tapogatódzott előre, hogy a' látmány' valóságáról meggyőződjék. Sok hasztalan tapogatódzás után félre ment a' esőtül, 's meg nem fogható, hogy valósággal semmit se lát annak végénél.

Legtöbb vad nemzetnél a' tükör gerjesztett határtalan csudálkozást. Mikor legelsőben bele tekintettek, visszariadtak; az angolokra és egymásra nézgeltek, azután ismét mintegy lopva a' tükörbe tekintettek, ujlag visszatántorodtak,

's mint *Liba*, a' pelewi szigetek' királyának fija, a' tükör megett keresgettek. Végre jobban megismerkedvén e' csudálatos miséggel, mosolyogni kezdettek, 's a' tükörbeli kép visszamosolyogván, örvendettek és hangos kacajra fakadtak.

Könyvekről és levelekről hasonlóképen igen furcsa képzelettel voltak a' vadak. Mert azt hitték, hogy azok beszélnek magokban, 's az európai megérti beszédjüket. Az *Oronoko* melletti indusok most is igen nagy tisztelettel vannak minden irás és nyomtatás iránt. Ha valaki levelet viszen a' missionariushoz, gondosan betakargatja lepleibe. Összecsoportozva vizsgálgatják azt mindenfelől, 's azt hiszik, a' legnagyobb titkot is közli a' missionariussal.

Az eskimók azt vélik, hogy egy kapitány' fija ismét kapitány lesz, 's igen örülnek, ha az európai közelebbi összeköttetésbe jön egy nemzetjökbeli leánnyal, mert ha a' fíjat talál szülni, azt hiszik, ugyan olyannak kell annak lennie, mint az európai atya. Az orvos tudományról úgy vélekednek, hogy az örökségül száll, 's az orvosnak fija is orvos.

Mikor *Egede* legelsőben a' grönlandiakhoz ment, nagyon mulattató volt azoknak társaságuk. Egy deák könyvét ellopta egy grönlandi 's inget varratott belőle nejével, csinosan kiprémezvén azt, de természetesen csak egyszer húzhatta fel. No ez ugyan nem sokat ér, mondá, megvarni alig lehetett, még is egyszerre oda lett. Koppenhágába vitetvén egyik, nem győzött elegt bámulni a' nagy királyi városon. A' tornyot csinált hegynek nevezte. Az orgonára azt mondá, olyan hangja van mint az ifju és vén embernek együtt. A' királyt nagy urnak nevezte 's nagy ezethalásznak gondolta, a' katonát pedig a' király' nyargalócz- és tengeri kutya-vadásának.

C z e b r a. (*Equus Zebra*).

A' ezebra déli Áfrikának sok helyein tartózkodik, 's a' jó remény' fokánál, *Congóban*, *Angolában*, *Habesben* lakik. A' lónemhez tartozik, alkottatása 's külseje is egészen olyan mint egy lóé, csakhogy kisebb, 's körülbelől olyan nagy mint az öszvér. Fejének nagyobb

hasonlósága van a' számárfejjel mint a' lóéval; szája egy kissé vastag, fülei hosszúak; farkának csak végén van egy csomó szőr.

Kétség kívül egyik legszebb állat ez az emlősök közt. A' rendes, fején és testén lefutó barna csíkok igen kellemes külsőt adnak halavány sárgás fejrő bőrén. Lábszárai és czombjai hasonló módon keresztben csíkosok. Igen emberfélő lévén, lakatlan pusztákon tartózkodik legörömelebb. Mihelyt valamely embert csak távolról is megpillant, a' rengetegbe iramlik. Egymás közt csordában élnek ezen állatok 's úgy legelnek mint a' lovak, táplálatok is egy lévén azokéval. Oly vadak és szilajok, hogy csak igen nagy fáradsággal lehet megszelidíteni. Hajdan azt hitték, hogy sem huzásra, sem lovaglásra nem lehet használni, de az újabb tapasztalások ellenkezőt bizonyítanak, esakhogy nagy türelemmel oktassa az ember. Az ismeretes utazó *Levaillant* egy ujonnan fogott czebrára ülven, eleinte ágaskodott alatta mint a' vad ló, de apródonként megszokta a' szelid járást. A' czebra' megszelidítése nagy hasznot ígér az áfrikaiknak, mert szerfelett gyorsan szalad, csekélyebb táplálattal megelégszik mint a' ló. Ugy nyerít mint a' ló. Befogni azonban sok fáradságba kerül; rendszeren a' fiatalok után leselkednek, mellyek még tapasztalatlanok 's előbb megszokják a' fogságot.

Az angol utazó *Barrow* egy mén és kancza czebrát látott a' jó reményfoknál, mellyek még fiatalok voltak 's mig őriztettek, szelidek és tanulékonyok valának, de elhagyatás és hihetőleg rosszul bánás után igen hamisak lettek. Egy angol katona erővel akart a' kanczán lovagolni, 's felülven reá, az kirugott, földhöz vágta magát 's fel nem kelt. De ez nem használt neki, mert a' katona ülve maradt rajta. Végre felvadult a' czebra, 's a' magas partról leugrott a' vízbe; de minthogy zabolájánál fogva erősen tartá a' katona, és a' part felé huzta, utoljára lassan hozzá mene, fejét arcza felé nyujtá 's egyik fülét elharapta. — Áfrikában eszik a' czebrahúst, bőre pedig az európai timároknál tengeri ló' bőrének neveztetik.

A' k o r a l l.

A' korall egy kis féreg' háza, melly hajlékát oly idomban növeszti, mint ön maga nő. Alig vétetik ezen állatkán annyi érzés észre, hogy a' növénytől megkülönböztethessék. A' tenger' mérhetetlen fenekéről sziklát tornyosítanak fel az ilyen állatkák, melly a' hajóknak gyakran igen veszedelmes, de idővel számtalan embernek szolgál lakföldül. A' korallszikla azon oldalon, hová a' szél rendszeren nem fuj, igen magas és borzasztó. Az ilyen sziklákon sok szigetek vagynak a' déli naptérítő alatt, mellyek a' világ' ötödik részének egészítéseül, és egész nemzetek' hazájaul szolgálnak. Mikor a' korallszikla kiemelkedik a' tengerből, eleinte borzasztó szigetet képez, de lassanként mohhal teritődik be porhanyósodott felülete, és különbféle fűnövénnyel; ezek elrothadván termékeny földet képeznek, 's nagyobb növényt hajtának ki, különösen pálmát, mig végre birtokba veszi az ember az uj szigetet és ráépíti hajlékát. —

A z e u r ó p a i t e n g e r p a r t o k.

Olaszország' partjai nagyobb részint márvánnyal szegvők, mellynek különbféle fekvését már messziről észrevehetni. A' part' sziklái bizonyos távolságban egyenesen levágot márványoszlopoknak látszanak.

A' francia partok *Brest*-től *Bordeauxig* csaknem a' tenger' síkjáig szigetekkel rakvák, mellyek vak szirteket képeznek.

A' spanyol és portugál partok kemény kősziklakkal foglaltatnak be, néhány keves helyet kivévén, mellyeket réveknek és horgonyhányó helyeknek alkalmaztattak.

Az angol, mint szinte az általellenben lévő francziapartok is egészen mészkőből állanak, függőleges irányban, tüzkövel vegyitetvén itt ott. Ezen partok meredekek és darabosok. Magasságuk hegyek szerinti, 's majd 100 majd 250 lábbal vagynak felül a' tenger' színénél; a' legalacsonyabb helyek 80 — 100 lábnyi magasságuk.

A' norvégiai partok csaknem mindenütt meredekek, több helyen kihajlanak 's a' tenger

400 öl mélységű ezen sziklák alatt. Igen sok apró szigetek és szirtek szerfelett megnehezítik a' parthoz járulást. Ezek mintegy bástyái a' partoknak, de ezen kívül számtalan hegyes kövek veszik a' partot körül a' tenger' fenekén, mellyek néhol kinyulnak néhány szálakban a' felületen.

A' svéd partok iszonyu sokaságu szigetekkel és torlatokkal kerítettnek be, mellyek a' kiszállást veszedelmessé teszik. Ezen szirtek és szigetek különböző nagyságuak, közel feküsznek egymáshoz és nagy részint lakatnak.

A' hollandi partok igen alacsonyak és lapályosak. Előttök iszap és agyag torlatok vannak, de mellyek fővennyel fedvék. Ezek és a' száraz föld közt feküsznek a' fővenyhalmok, különbözőféle magassággal.

A' burkus partok homok halmok' lánczával körülöztetnek. Nehány helyek oly keskenyek, hogy a' habok kiesapnak rajtok, 's a' homok oly könnyű, hogy a' zivatar gyakran elhordja a' halmot egy éjszaka, 's másutt emel ujat.

A' spanyol ármáda.

A' történetben oly gyakran emlegetett spanyol, vagy ugy nevezett győzhetetlen ármáda, mérhetetlen flotta és készület vala, mellyel II *Filip* spanyol király, halálos ellenségét, *Elizabeth* angol királynét örökre megalázni szándékozott.

A' spanyol ügyesség egész erejéből segíté a' királyt emberrel, pénzel, élelemmel, hajóval 's minden hadi készülettal, míg Északamerika' bányáinak gazdag jövedelmei, a' status' kinesei, a' nép' adója, 's az ország' leggazdagabb familiáinak önkényes ajánlásai mind ezen czélra fordítattak.

Ily hatalmasan készülvén a' spanyol király, az angol királyné sem feledkezett meg a' veszedelemtől, melly országát fenyegette. Még mielőtt az ármáda tengerre szállhatott, a' híres admirál *Drake Ferencz* kiküldetett egy kis flottával az ellenség' nyugtalanítására. Példátlan vakmerőséggel nyomult ez Cadix' kikötőjibe, többet felégetett száz spanyol hajónál, 's az egész ellenséges part' mentében rémületet és

pusztitást terjeszte; diadallal tért Angolországba, 's egy ezüsttel gazdagon megterhelt *galleon*et hozott zsákmányul.

A' spanyol ármáda főképen kétféle hajóbul állott. A' nagyobbak *galleone*oknak nevezettek, 's annyiban különös építményűek voltak, hogy hátulsó részükön öt hat fedelök is vala, 's távolról iszonyu úszó kastélyoknak látszottak. A' kisebbek nevezettek gályáknak, mellyeken mind evező mind vitorla használtott. Midőn ezen óriási flotta elhagyá a' spanyol partokat, 150 vitorlából állott, melly vitorlák nagyobb részint sokkal nagyobbak voltak az angolokéinál. Kötőn volt a' flottán 20,000, mátróz 8000, önkényesek pedig Spanyolország' első familiájiból 2000. Álgyt vitt a' flotta 2650; félesztendőre mindennel el volt látva. Ezekhez kellett még 34,000 embernek járulni, kik *Parma* herczeg' vezérlete alatt *Nieupor'* és *Dünkirchen'* közelében húzván össze, átszállításukra határtalan fáradsággal nagy sokaságu szállító hajók szereztettek.

Noha Angolországban már jó darab idő óta tudták ezen készületet, a' flottának tengerre bocsátkozása mindenkit megrémített és döbbsentett. A' flottában legfeljebb 30 hadihajó vala, 's ez a' hasonlítólag csekély erő volt mit az ellenségnek elébe lehetett küldeni a' tengeren. Azonban minden kereskedő városok felszólítottak, hogy bizonyos számu hajót állítsanak az erő' szaporítására; a' londoni polgárok megkötötték a' tizenötöt, a' mennyi t. i. tőlök kívántatott volt. Az ország' fő és alnemessége tulajdon költségén 43 hajót állított ki. *Effinghami* *Lord Howard* admirálisnak neveztetett, alatta vezérlettek *Drake*, *Hawkins* és *Forbischer*, mindnyájan próbált ügyességű és bátor férjfiak. A' fő flotta vasmacskán álla *Plymouth'* kikötőjében. Egy kis csapat, melly 40 hajóbul állott, *Lord Seymour* alatt *Dünkirchen* körül ezirkázott, *Parma* herczeg' elindulásának akadályozása végett.

Május' elején 1588. készen vala a' spanyol ármáda, de kiindulását *Santa Croce* marquis admirálisnak, és *Paliano* herczeg viceadmirálisnak halála meggátlá. *Medina Sidonia* herczeg, ki *Schiller'* felséges *Dön Carlosából* is ösmertes, lön a' fő parancsnok. Egy nappal az ármadának a' lisaboni révből lett kiindulása után, nagy szélvésztlől támadtatott meg, melly miatt

nehány apróbb hajók elsülyedtek, 's az egész flotta visszatérni kénytetett. Darab idő után, melly alatt minden helyreállított, ismét tengerre bocsátkozott a' flotta. Egy skót pirat, név szerint *Flemming*, ki azon tájon ezirkázott, látta meg legelőször 's azonnal felkeresé az angol flottát, hogy az admirálist értesitse az ellenség' közeledéséről. Effinghamnak még épen elég ideje volt a' kikötő' elhagyására, 's július' 10. meglátta a' spanyol flottát fél hold formában elővezni. Szárnyai hét angol mföld hosszúságra nyultak ki; noha minden vitorlái megvoltak eresztve, csak lassan haladt előre, mint ha nem birná a' szél hajtani, 's mintha nyögne az oceán e' nagy teher alatt.

Attól félyén az angol admirális, hogy a' spanyolok nagy hajókkal és sok embereikkel meg fogják győzni közel csatában, megelégedett nagy okossága a' csupa ingerkedéssel, 's ellenkező szelek', viharok', és más események' használásával. Nem sokára kedvező alkalom ajánkozott neki *Recaldo* viceadmirális' megtámadására. Ezt személyesen tevő, 's oly ügyesen forgatta a' hajót 's gyakorlotta az álgut, hogy a' spanyolok nagyon kezdék vezetőjüket félteni. Ezentúl közelebb tartózkodtak egymáshoz, de mind a' mellett még ezen napon megtámadták az angolok egyik legnagyobb gályájukat. Ennek ugyan több spanyol hajók jöttek segítségére, de egyik legszebb galleonet, mellyen nagy summa pénz vala, elfoglalta Drake. A' több egyes csatákban is mindig győztek az angolok, hajóik' könnyűségével 's matrózai' ügyességével.

A' spanyolok folytatók evezésöket, míg *Calais*val általellenbe érkeztek, hol Medina herczeg horgonyt hányata és Parma herczegét egy követ által megkérte, hogy seregeinek hájóra szállását siettesse; *Farnese* ugyan minden intézetet megteve erre nézve, de tudósítá Medinát, hogy az ő hajói csak szállításra, nem ütközetre valók, 's azért míg az armada közelebb nem jön a' partokhoz, 's ezeket a' hollandi és angol hajóktól meg nem szabadítja, még a' hájóra szállítás sem történhetik meg. Az armada ezen közlésre újlag megindult, 's egyfelől az angol, más felől a' hollandi hajók' láttára Dünkirchenhez mene, hol egy hirtelen szélszűnet minden tovább haladást meggátolt. Éjféltájban

heves szél támadt, 's Howard kénkövel, szurokkal 's egyéb éghető anyaggal megterhelt 8 hajót felgyújtatván, a' szél által a' spanyol flotta' különböző osztályai felé hajtatta. Az éj' setésége nagyobbítá a' félelmet, mellyel a' spanyolok ezen füstbe és lángba borult hajókat közelíteni láták, míg végre a' páni félelem egész flottát meglepte; némelleyek felhúzták a' horgonyt, mások elvagdalták az alattságot, és a' szélre hagyák hajóikat; ily zavarodásban több hajó összeütközvén, annyira megronták egymást, hogy nagy rész haszonvehetetlenné lett. Reggelre legfőbb pontjára hágott a' zürzavar, a' hajók messze elszakadtak egymástól és mindenfelé szerte széledtek.

Az angol flotta Lord Seymour' hajós seregével szaporodott; Lord Howard tehát hathatósan gyámolítatván Drake 's a' több parancsnokoktól, nem késett a' kedvező szerencsével, hanem több pontról megtámadta az ellenséget. A' spanyolok dühösen vívtak, de álgyuik keveset tettek az angolok ellen, hanem inkább sok nehezen forgó saját hajóik rongáltattak meg tetemesen, 's 12 a' legnagyobbak közül vagy elsülyedt, vagy megfeneklett, vagy feladta magát.

A' győzhetetlen ármadának czélja világosan el volt hibázva, 's a' spanyol admirális hontérésre készült, de a' csatornában uralkodott ellenkező szél a' britt sziget körül kényteté hájózni. Az angolok üldözék egy darabig, de lőszerök elfogyván, további szerencsétlenségtől megkíméltettek a' spanyolok. Orkney szigetekenél iszonyu vihar lepte meg az ármadát; sok horgony vesztett hajó széljel szórattott; néhány a' nyugoti szigetekenél, más több az irlandi partoknál szenvedett hajótörést, 's az iszonyu nagy flottának alig tért fele haza, a' katonáknak és matrózoknak is elveszvéen nagyobb része.

Az elfoglalt hajókon sokféle kinzó eszközök is találtattak, mellyekkel a' spanyolok dühösködni akartak az angolokon, ha a' meghódítás' álma bételjesedett volna. A' hiresebbek ezen kinzó eszközök közül mai napig a' londoni towerben tartatnak, de a' zsákmány' nagyobb része eladatott volt a' hajófoglalók' javára.

W. G. Agoston. Sc. C. P. Proszkotta.

Váci templom.

Cebra.

A' való.

A' valónak vagy igaznak szeretése egyetlen támasza mind a' testi mind a' szellemi jólétnek, egyetlen gyámolítója a' tudomány- és művészetbeli szépségnek és pontosságának, a' társaságos mivelttség képzésének 's nemesítésének 's a' t. Ennek gyakorlása minden emberi erőt és tehetőséget illendő korlátaiba utasít mind az egyházban, mind a' statusban mind a' házi körben.

Ez magnestő az élet' zivatarában, anyja a' jó lelkiismeretnek, 's oly nap, melyet csak meg nem vesztegetett szemek nézhetnek.

Három eredeti ideát nyomott a' teremő az emberi lélekbe, a' *valót*, *szépet*, és *erényt*. A' való, mint képzeletünknek a' tárgyál összehangzása, mint a' fény és istenség mindenütt jelen van, mindenben lakik, ennek temploma a' természet, 's a' ki csak érezni, és érzéseit gondolatokká magasítani, gondolatait pedig egy egészbe szedni 's hangoztatni tudja, eszköze és tanuja. Senkinek sem jelenti ki magát egészen, mindenki csak egy részben látja, és csak ruhájának egy szélét 's mindenki más más fényben; mindeki csak egy egy hangját hallja isteni szájának, de senki sem ugyanazon hangokat. A' való minden fíjait a' bölcsesség' templomába vezérli 's minden gondolható erények' összességébe. Boldog az, ki tudományát, művészetét 's egész életét ennek szenteli!

Jó éjszakát.

Ki nem mondja ezen búcsusztót mindennapnak elmúltával, 's kinek nem mondatott már ez? De az ember nem sokat gondol a' mellett, noha igen sokféle értelmet foglal magában, mint szívesen vagy egyvérűleg, szomorun vagy gúnyolólal mondatik ki. Utolsó esetben megszűnik a' jó akarat' vagy barátság' kívánsága lenni. Olyankor örökös elválás' vagy szakadás' gondolatját jelenti. Szomorún ejtve egy szeretett lénytől elválás' fájalmát fejezi ki, 's az utolsó szón fekvő kétség, annyit akar mondani: ki tudja, látjuk e holnap egymást? Haragosan 's röviden kiejtve, inkább elátkozáshoz, mint jó kívánáshoz hasonlít. Kívánólal suttogva, tit-

kos de heves vágyódást árul el. Egyvérűleg leginkább férjtől és feleségtől hallja az ember, mesterembertől és legényétől, 's általában azoktól, kik egész nap együtt vannak. Szívesen kiáltja a' barát igaz barátjának, az anya gyermekeinek, a' háládatos jóltévőjének. Ezen értelembe véve a' kötelességét teljesítő embernél édes jutalom, szelid álm' biztosítása egy éjszakán, melyet sem megbánás, sem szomorító emlékezet és gond nem nyugtalanít.

Jó éjszakát édes anyám! ki egész nap gondoskodik leányod' szívének tisztán tartásán, 's a' szemtelen legyek' megilletésétől óvásán; — ki szakadatlanul tartád elébe a' rendszeretés', tisztaság', munkásság' és jótékonyág' tükörét, és már korán beléesepegtetéd az igyekezetet és kívánságot, hogy egykor hasonlólag a' házassági és anyai szeretet' mintája legyen, 's ezt mint lételének és rendeltetésének egyetlen célját tekinteni szoktatád.

Jó éjszakát, kedves lyányka! egyszerű, tiszta, 's őszinte gyermeke a' természetnek, ki buzgó vonzalommal, és szemérmes erénnyel ékesítéd a' kedveltnek életét, 's elragadtatásának templomát soha sem szentségtelenítéd hűtelenséggel 's dévaj kedvel, ki érzelmednek gyengeségét soha sem leplezéd a' hazugság' palástjával, ki szivednek uralkodóját, lelkednek legnemesb barátját a' tetszvágy' esábjával 's a' tettelt szerelém' hálóival soha sem igyekezél megfogni, hanem legmagasb, legszentebb érzésednek mámorában két tiszta léleknek közeledését ismeréd, kik a' sympathia' köteleitől vonatván, egymásba olvadnak, hogy egy soha el nem osztható egészet képezzenek.

Jó éjszakát bajnok! ki kardot vonál hazád' oltalmára, hogy azt az alacsony szolgáltságától megszabadítsd, 's a' boldogságnak és béknek napját ismét visszahozd láthatárára.

Jó éjszakát becsületes kereskedő, teremő művész, munkás mesterember! Ti mindnyájan, kik az erényt tisztelitek, kik az érdemet becsületek, 's létetöknek tavaszát egy megelégedett, nyugodt élet' bévezetéseül tekintitek. Eliziumi álmok lengjék körül homlokaitokat!

N a p l ó.

Február' 14-kén 1836. *Jagello*, lithvániai nagy herceg, házasságra lépven *Hedviget*, nagy Lajosunk' leányával, ki akkor Európában legszebbnek tartatott, lengyel királlyá leszen II *László* név alatt, minekutána kikeresztelkedett 's minden pogány bálványokat lerontott birtokában, hová szinte a' keresztény vallást vitte bé. — 1815. A' jancsárok fellázadnak Konstantinápolyban. — 1779. *Kook James* admirális és földkörüli hajózó agyon veretik *Owaihi* szigetben.

— 15-kén 1546. *Luther Márton* utolsó praedicatioját tartja Sz. András' templomban *Eislebenben*. — 1763. *Hubertsburgban* béke köttetik, mely a' hét esztendőös porosz háborúnak *Burkuszország, Ausztria, Szászország* és a' német birodalom közt véget vet. — 1798. Római nagy lázadás. A' Francia generális *Berthier* ledönti az 1000 esztendő előtt Franciaország által alapolt egyházi statust, 's új, de rövid ideig tartó római köztársaság állittatik fel. — 1821. A' nápolyi parlament elveti a' *lajbachi* congressus' javallatait, 's azt határozza, hogy az új alkotmány fegyverrel védelmeztessék. — 1564. Születik *Galilei* nagy philosophus, természetbúvár és csillagász. — 1781. Meghal *Lessing*, örök emlékezetű német költő és kritikus, kinek halálát Németország' nagyobb színházai meggyászolák.

— 16-kán 1713. XII *Károly* svéd királyt, elviszi *Bender* mint foglyot, hogy *Adriánapolyba* küldje — 1792. XVI *Lajos'* testvérét, a' provenczi grófot megfosztja a' nemzeti gyülekezet uralkodói jogaitól. — 1822. A' brasiliai koronaörökös képviselői rendszert visz be. — A' portugál seregek kényszerítetnek Rio-Janeiróból visszahátrálni Lisabonba. — 1726. Születik báró *Trenk Friderik*, II *Friderik* porosz király' adjutánsa.

— 17-kén 1810. Tanácshatározat, mely szerint a' római status összefoglaltatik Franciaországgal, két departementre, a' *tiberisire* és *trasimeneire*

osztatván. Róma második városává tétetik a' francia birodalomnak; 's a' császári koronaörökösnek *római király* czim adatik. — 1751. Születik *Vossz Henrik János* jeles költő 's a' régi classikusoknak legszerencsésebb német fordítója. — 1673. Meghal *Moliere* a' francia vigjátékirók' legjelesbike.

Február' 18-kán 1700. A' *Weigel* által ujonnan kiböbbitott gregorianum kalendárium bevétetik a' protestánsoknál, 's február' 28-ára martius' 1-eje következik. — 1800. Franciaországnak, mint köztársaságnak negyedik alkotmánya kihirdetetik; departementekre osztásáról, 's egyenlítéséről törvény hozatik.

— 19-kén 1796. Az *Assignáták'* készítéséhez szolgáló minden eszközök nyilvánosan és nagy szertartással elégettetnek a' *Vendome* piacon, minekutána 40 milliardot tevő assignáták adattak ki Franciaországban. Azon summából már előbb 1137 millio égettetett el. — 1814. A' dániai princz *Krisztian Friderik* norvégiai regensnek nyilatkoztatja magát, noha a' norvégiai nép fentartja függetlenségét. — Ezen nap 1473 két igen nevezetes embernek születésnapja, ugymint *Corneille* nagy hírvé francia dramaticusnak, és *Kopernikus Miklós* halhatatlan emlékezetű csillagásznak.

— 20-kán 1811. A' finantz patent kiadatik Ausztriában, mely a' bankó ezédulákat 1/5-re szállítja le értékökben. A' statusadósságok' kamatai pedig félnyire tétetnek le. — 1823. A' pápa ujolag parancsolja, hogy a' zsidók Rómában minden szombatn egy keresztény praedicatiót hallgassanak. — 1694 Születik *Voltaire* költő, philosophus, történet- és románíró; munkái által nem csak halhatatlan hírt szerze nevének, hanem oly gazdagságot is, hogy *Ferney* nevű birtokában fejedelmi fényüzéssel élhetett. Az ő munkái segítették elő *Rousseau*éival a' francia revolutiót. Ugyanezen napon született 1716 *Garrick* Dávid is, a' proteuszi angol színjászó.

P O Z S O N Y B A N,

ifj. Schmid Antal' betűjével és költségén.